

PŘEDMLUVA

Kázání Mikuláše z Drážďan «Querite primum regnum Dei»

Ponevadž tato práce je edicí jednoho díla Mikuláše z Drážďan a nikoli monografií či vůbec studií o autorovi, není jejím úkolem zabývat se doplněním nebo víceméně definitivním uspořádáním jeho literární pozůstalosti. Z toho důvodu zde nepodávám výklad o Mikulášově životě a veřejné působnosti ani seznam jeho spisů. Mikulášův život, pro nedostatek pramenů ostatně dosti temný, byl popsán, i když značně odlišně, již Janem Sedlákem¹ a F. M. Bartošem,² německým badatelem J. Th. Müllerem³ a v poslední době americkým historikem Howardem Kaminským.⁴ Bartoš a Kaminsky podali také soupisy Mikulášovy literární činnosti, na něž zde odkazují.⁵

Z obsáhlé literární pozůstalosti Mikuláše z Drážďan byly doposud vydány čtyři spisy: Janem Sedlákem traktáty »De purgatorio« (I) a »De quadruplici missione«, Howardem Kaminským rané soubory antitezí »Tabule veteris et novi coloris« a »Consuetudo et ritus primitive ecclesie et moderne«. Kázání, vydané zde, je tedy pátým tištěným Mikulášovým dílem, nepočítáme-li ve starých tiscích dochované spisy »Processus consistorialis martyrii Iohannis Hus« a »De conclusionibus doctorum in Constantia«.⁶

V reformním systému Mikuláše z Drážďan, kanonisty německého původu, který působil v době kolem smrti Husovy v Praze, jsou obsaženy v podstatě tytéž prvky jako u ostatních ideologů posledních desetiletí 14. století a prvních desetiletí století 15. Nacházíme v něm podobnosti s učením Viklefovým, Milíčovým, Janovovým, Husovým, Jakoubkovým, s protiklerikálními útoky spisů z universitního okruhu z konce 14. století »Speculum aureum papae« a »Squalores Romanae curiae« a v neposlední řadě s kacířskými naukami středověku. Důležitější než zjištění výskytu kritických

¹ Mikuláš z Drážďan

² Do čtyř pražských artykulů, str. 232—248; Husitství a cizina, str. 125n.

³ Magister Nikolaus von Dresden, ZfB 1915

⁴ Master Nicholas of Dresden: The Old Color and the New

⁵ V citovaných spisech; kromě těchto monografických studií nacházíme některé údaje o Mikulášovi a pokusy o interpretaci jeho zjevu v publikacích všeobecnějšího zaměření, např.: Josef Pekař, Žižka a jeho doba I, str. 1—13; Josef Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí I, str. 191—196; Horst Köpstein ve sborníku Mezinárodní ohlas husitství, red. Josef Macek, str. 223—283; Paul de Vooght, L'hérésie de Jean Huss, str. 470—473; Robert Kalivoda, Husitská ideologie, str. 229n; Horst Köpstein, Über die Teilnahme von Deutschen an der hussitischen revolutionären Bewegung - speziell in Böhmen, ZfG 1963, str. 116—145; Kurt Konrad, Dějiny husitské revoluce, str. 205—219.

V poslední době publikovala tři časopisecké studie o Mikuláši z Drážďan Jana Nechutová: Traktát Mikuláše z Drážďan »De imaginibus« a jeho vztah k Matěji z Janova, SPFFBU E9 (1964), str. 149—162; Husovo kázání »Dixit Martha« a Mikuláše z Drážďan traktát »De purgatorio« — K otázce Husovy literární původnosti, LF 1965/88, str. 147—157; Bernard z Clairvaux v díle Mikuláše z Drážďan, SPFFBU E10 (1965), str. 313—320.

⁶ Bibliografické údaje o těchto edicích viz v soupisu vydaných pramenů — »Editiones«, odd. A, str. 20

prvků v tom onom kacířském nebo reformním systému bývá však pravidelně postižení toho, jak si jeho tvůrce představoval reálnou společenskou nápravu kritizovaných jevů. Teprve tehdy, zjistíme-li, ke kterému ze známých typů reformního myšlení jsou přiřaditelné Mikulášovy představy o nápravě světa, budeme moci určit jeho ideologickou orientaci, správně ho zařadit mezi současníky a objevit, po případě vysvětlit způsob a míru jeho působení na pozdější myšlenkový a literární vývoj u Táborů a v Jednotě bratrské.

Světlo, vržené na Mikulášovu postavu a na jeho působení, osvětlí s velkou pravděpodobností i problematiku syntézy viklefismu, učeného a lidového valdenství a českého lidového kacířství v táborství, neboť Mikuláš zřejmě čerpal pro svůj systém ze všech tří těchto zdrojů a nesporně pak ovlivnil další vývoj husitského myšlení. Zde se jeví jako klíčová otázka, byl-li Mikuláš valdenský kacíř či nikoli. Poněkud vedlejší je, byly-li jeho nesporně valdenské myšlenky výsledkem valdenské výchovy v rodném Německu, valdenské propagace Petra Payna (jak se domnívá F. M. Bartoš) nebo dospěl-li k nim prostě důsledným domyšlením dané sociálně politické situace, jak se odrážela v díle Viklefově a Husově.

V řešení této otázky může sehrát svou úlohu vydaný text »Querite primum«, jehož celý výklad je zaměřen proti zkaženosti církve. V souvislosti s tímto problémem zde Mikuláš zevrubně probírá současný stav věcí v církvi i ve společnosti, prokazuje přitom důkladnou znalost bible, kanonického práva a církevních otců a obratnost v používání této literatury ve prospěch své myšlenky. Z tohoto současného stavu věcí ho nejvíce zajímají problémy chudoby a majetku, které souvisejí např. s otázkou lichvy, v této době aktuální, ale zejména s teorií svatokupectví jako hereze, s otázkou faktické moci kněžské, s filosofií či teologií poslušnosti, s eklesiologií, s autoritou Písma a s pojetím božího zákona. Řešení těchto problémů ústí Mikulášovi do téze: církve se musí vrátit ke svému prvotnímu, apoštolskému stavu. Proto se také Mikuláš tak intenzivně zabýval studiem života prvotních křesťanů, Krista a apoštolů, a protiklad tohoto života s životem současné církve, papeže a církevních kněží zobrazil ve dvou svých raných spisech, »Tabule veteris et novi coloris« (neboli »Cortina de Antichristo«) a »Consuetudo et ritus primitive ecclesie et moderne«. Již v tomto Mikulášově požadavku lze shledat příbuznost se základními názory sekt, tak je tomu však i u druhého křídla proticírkevní opozice této doby, jejímiž hlavními představiteli jsou Viklef a Hus. Mikuláš se však valdenskému pojetí blíží i formou svého odmítání současné církevní společnosti: stejně jako on napadali i valdenští kacíři nároky církve na bohatství, přepych a nádheru poukazem na hříšnost tzv. Donace Konstantinovy, požadavkem manuální práce a stejně jako Mikuláš odmítali i oni v této souvislosti mnišské řády. To všechno jsou však stále ještě souvislosti nedosti průkazné, neboť jsou opět společné většině horlitelů pro nápravu církve této doby. Průkaznější pro Mikulášovu příbuznost s valdenskými jsou spíše ještě více vnější podobnosti s valdenským učením, jako je odmítání modliteb za mrtvé, zabíjení, přísahy, obrazů, dlouhých modliteb, odpustků, mešního ritu, jubilejních let, biskupských exempcí, s nímž se setkáváme v »Querite primum«, dále odmítání očištění, úcty ke svatým, mariánského kultu, hlásání laického apostolátu, úcta ke Kristovu kázání na hoře a k jeho »šesti nejmenším přikázáním« a konečně snad i požadavek podávání podobojí. Tyto prvky Mikulášova učení plynou z jeho pojetí božího zákona.

Mezi valdenskými naukami a učením Mikulášovým jsou však i rozdíly, a to právě v oblasti, jež je, jak již bylo řečeno, pro konečné určení typu ideologické orientace a pro historický význam dané postavy rozhodující, totiž v oblasti řešení kritizovaného

stavu. Zde jsou důležité Mikulášovy názory na nápravnou moc světských pánů a jeho teorie poslušnosti. Zatímco valdenští odmítají jakoukoli moc, ať církevní nebo světskou, a tudíž jakoukoli poslušnost vůbec, uznává Mikuláš spolu s viklefsko-husovskou reformní linií světské pány jako moc, jíž je bohem svěřen úkol napravit zkaženou církev a odjímat jí její přebytečné statky, jichž zneužívá; v souvislosti s tím neodmítá také Mikuláš poslušnost dobré vrchnosti. Zdá se tedy, že zde Mikuláš upustil od teoreticky nejrevolučnější valdenské teze, která by však v daných společenských podmínkách byla v plném slova smyslu sektářskou, aby ve svém systému mohl spojit valdenský radikalismus s revoluční praxí útoku na církevní instituci, ježž umožňovalo jedině spojení selsko-plebejských vrstev s držiteli světské moci.

Tyto poznámky k charakteru Mikulášova učení, jak se jeví při studiu traktátu či kázání »Querite primum«, chtějí pouze upozornit na význam, jež edice spisů tohoto autora mají: tyto traktáty a kázání mohou být materiálem nejen pro filologa, ale také pro historika a historika filosofie, zabývajícího se dějinami a myšlením doby Husovy a husitské. Další bádání ostatně samo ukáže, jaký význam má Mikulášovo dílo pro stanovisko všech těchto disciplin k vývoji husitského myšlení a literatury a pomůže snad k tomu, aby byly vyřešeny základní otázky, spojené s Mikulášovou osobou, především otázka Mikulášova valdenství a jeho přínos v zavádění kalicha v husitských Čechách. Postavě Mikuláše z Dráždan, které do nedávna valná pozornost věnována nebyla, v neposlední řadě pro jeho německý původ, se tak snad dostane v české historii a literární historii v plném rozsahu onoho místa, jež jí náleží.

Edice spisu »Querite primum regnum Dei« vznikla jako první část mé kandidátské disertační práce o Mikuláši z Dráždan, obhájené na filosofické fakultě University J. E. Purkyně v Brně v červnu 1965. Děkuji na tomto místě svému školiteli prof. dr. Jaroslavu Ludvíkovskému za zvláštní laskavost, s níž mou práci sledoval a za mnohé cenné podněty, rady a připomínky, za něž jsem zavázána rovněž svým oponentům členu, korespondentu ČSAV prof. dr. Josefu Hrabákovi, DrSc, vedoucímu katedry české a slovenské literatury a literární vědy filosofické fakulty UJEP v Brně, a doc. dr. Evě Kamínkové, CSc, vedoucí katedry věd o antickém starověku filosofické fakulty University Karlovy v Praze. Dále považuji za svou milou povinnost poděkovat zde dr. Jiřímu Kejřovi, CSc, z Ústavu dějin státu a práva ČSAV v Praze za pomoc s právnickou stránkou vydávaného textu, a nikoli na posledním místě dr. Robertu Kalivodovi, CSc, z Filosofického ústavu ČSAV v Praze. Můj dík náleží rovněž dr. Vladislavu Dokoupilovi, vedoucímu oddělení rukopisů a starých tisků Státní vědecké knihovny (Univerzitní knihovny) v Brně za nevšední ochotu, s níž mi vycházel vstříc při vyhledávání těžko dostupných pramenů.

V Brně dne 1. února 1966

J. N.

Rukopisy a ediční zásady

Text kázání Mikuláše Dráždanského na téma »Querite primum regnum Dei« byl doposud zjištěn⁷ ve třech rukopisech. Jsou to:

kodex pražské Universitní knihovny sign. IV G 15 (z roku 1417) na ff. 100r^a až 141r^b — označuji *U*,⁸

kodex brněnské Universitní knihovny (z mikulovské Dietrichsteinské knihovny) sign. Mk 102 (z roku 1419) na ff. 110r—144r — označuji *M*,⁹

kodex knihovny Metropolitní kapituly pražské sign. C. LXXIII. (z 1. poloviny 15. století) na ff. 96r—122v — označuji *C*.¹⁰

Jak konstatovali již několikrát vydavatelé textů z husitské doby, stanovit u jejich rukopisů, časově od sebe nepatrně vzdálených, rukopisné stemma, není často dost dobře možné. U Mikulášových spisů k tomu přistupuje skutečnost, že nejsou zachovány všechny jejich rukopisy. Tak tři zachované rukopisy kázání »Querite primum« jasně ukazují, že žádný z nich nebyl předlohou druhého nebo třetího a že tedy existovaly texty tohoto kázání, které se nedochovaly nebo které doposud nebyly nalezeny. Lze to rozpoznat zejména podle míst, která písař v některém rukopise při opisování omylem vynechal; žádný z obou dalších rukopisů, přinášejících neporušené znění příslušného místa, nemá takovou grafickou podobu, jaká by písařovo přehlédnutí vysvětlovala.

Ježto podle údajů soupisů rukopisů je *U* o dva roky starší než *M* a ježto *C* přináší pouze první část kázání, vzala jsem za základ edice pražský universitní kodex IV G 15 (*U*). Jenom v tom smyslu však, že přejímám jeho paginaci a přidržuji se jeho pravopisu. Pasáže, slova a písmena, jež ve znění kodexu *U* chybějí, doplňuji z ostatních dvou čtení a v příslušné poznámce kritického aparátu označuji, z kterého rukopisu jsem onu část textu doplnila.

Do špičatých závorek < > kladu textové jednotky, jež jsem doplnila při emendaci textů podle smyslu nebo podle vydání citovaných Mikulášových pramenů — autorit, do hranatých závorek [] jednotky athetované. Marginální poznámky, jež nejsou četné a vyskytují se pouze v *M* a *C*, vypisuji ve zvláštním soupisu marginálií (viz str. 108).

Textový aparát se snaží zachytit všechna různočtení kromě jevů ryze grafických a méně významných některých zřetelných písařských chyb. Ponechávám však v aparátu konstatování rozdílů ve znělosti (f — v, p — b aj.), které mohou přispět k ozřejnění problému, do jaké míry byly Mikulášovy spisy šířeny v českém či německém prostředí.

Text přepisuji podle »Pravidel pro transkripci latinských rukopisných textů«, která vypracoval Bohumil Ryba v komisi pro textaci edičních pravidel na půdě

⁷ Jan Sedlák, Mikuláš z Dráždan, str. 32

⁸ Josef Truhlář, Catalogus codicum manu scriptorum latinorum I, č. 747

⁹ Vladislav Dokoupil, Soupis rukopisů mikulovské Dietrichsteinské knihovny, str. 179

¹⁰ Antonín Podhaha — Adolf Patera, Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské II, str. 550

I. tř. bývalé České akademie věd. Na místech, kde se texty rukopisů graficky odlišují, dávám přednost podobě textu *U*. Při rozvádění zkratek se přidržuji tvarů neasimilovaných. Jména citovaných autorů a biblických knih, uvedená písaři ve zkratce, vypisují většinou *in extenso*.

Biblická místa a citáty z církevních a několika světských spisovatelů a z kano-nického, ojediněle i římského, práva pokud možno určuji za textem. Autora a titul citovaného spisu zde uvádím pouze v případech, kde je Mikuláš nejmenuje nebo kde uvádí autora nebo titul chybně. Citáty uvnitř citátů určuji pouze tehdy, byly-li do znění předlohy vloženy Mikulášem samým nebo písařem. V textovém aparátu zachycuji diskrepance jednotlivých slov nebo vazeb v citátech kázání a textovou podobou Mikulášem uváděného pramene pouze ve zvláštních případech. Některé citáty jsou ostatně zcela volné.

V psaní číslovek jsem podržela praxi rukopisu *U*. Upozorňuji zde, že písař rukopisu *M* častěji označoval pád řadových číslovek stejně jako písař rukopisu *C*, který vedle toho většinou užíval arabských číslic.

Charakter textu a pokus o datování

Všechny tři rukopisy tohoto Mikulášova spisu začínají úvodní pasáží, rozdělenou do osmi částí (*»primum thema«* ... *»octavum thema«*). Jde zřejmě o úvody a závěry jednotlivých exhort, na něž je tento soubor kázání rozdělen. Několik míst v textu přímo ukazuje, že exhort bylo více: ke konci pasáže, nadepsané *»secundum thema«*, čteme: *»Ideo restat vigilare et diligenter querere, quod innuit verbum thematis, cum dicebatur, querite primum regnum Dei et iusticiam eius', sicut tunc, sic et nunc vestris dileccionibus propositum.«* (f. 103r^a). Odstavec, nazvaný *»tercium thema«*, pokračuje hned po úvodním citátu z Bernarda z Clairvaux takto: *»Ut igitur sermonem meum nuper inceptum terminare valeam vosque audire...«* (f. 103r^b); v závěru téhož odstavce čteme (f. 103v^a): *»Ideo dicit verbum thematis nostri ‚querite', sepius dileccionibus vestris propositum.«* *»Octavum thema«* končí takto (f. 105v^a): *»... quod innuit verbum thematis sepius resumptum, cum dicebatur ‚querite primum regnum Dei et iusticiam eius', scriptum ubi supra.«*

Zdá se tedy, že každý z těchto odstavců náleží k některé části našeho kázání, že tyto části byly proneseny (byl-li tento text vůbec napsán jako kázání k proslovení) jako poměrně samostatné, thematem spojené exhorty. Není proto zřejmě správná Bartošova domněnka, že si Mikuláš k tomuto kázání napsal tři samostatné, a to vždy krotší, úvody.¹²

Je-li tomu tak, jak se na základě naznačených skutečností můžeme domnívat, je toto dílo skutečně souborem kázání, což ukazuje i Sedlák,¹³ a musíme se tedy snažit najít i v textu samém mezníky, jež by dávaly směrnicí, jak z celého souboru oněch osm exhort vydělit. Za základ musí ovšem sloužit vlastní autorovo rozdělení látky, vodítkem bude především grafická úprava rukopisů. V té však najdeme jen mlhavou oporu pro hledané rozdělení spisu: hojně člení text písař rukopisu *C*, v tom se však zachovala jen část prvního oddílu celého souboru. Písař dělí už jen tento text na jedenáct paragrafů a je tedy jasné, že nemůže jít o to dělení, které

¹¹ Na tomto místě i dále je foliace uváděna podle rukopisu *U*

¹² Do čtyř pražských artykulů, str. 540, pozn. 71

¹³ Mikuláš z Drážďan, str. 32—33, a pozn. 5 tamtéž

hledáme. Rukopis *M* neužívá pro rozdělení textu zvláštních značek (označení pro paragrafy, iniciál ani rubriky), pouze při velmi významných předělech obsahových výrazněji odsazuje odstavce. Jako podklad mohou tedy posloužit pouze rubrikové iniciály universitního rukopisu *U*; je jich skutečně osm a jsou na 105v^a, 125v^b, 126v^b, 133v^a, 135r^a, dvě na f. 135r^b a poslední na f. 138r^b. Podle nich by byl soubor¹⁴ rozčleněn takto:

1. rozpis tématu a *I*₁, *I*₁, *I*₃, f. 105v^a—125v^b
2. *I*₄, f. 125v^a—126v^b
3. II—III (ze III. odd. pouze »iusticia vendita«, f. 126v^b—133v^a)
4. III (jen »iusticia superflua«, f. 133v^a—135r^a)
5. III (jen »iusticia remissa«, f. 135r^a—^b)
6. III (jen »iusticia diminuta«, f. 135r^b)
7. III (»iusticia sufficiens«, Kristova nejmenší příkázání), f. 135r^b—138r^b)
8. III (výklad o přísaze), f. 138r^b—141r^b)

Rozdělení by takto sice vyhovovalo počtem exhort, je však příliš nerovnoměrné délkou jednotlivých pasáží a ani logicky zcela neodpovídá stavbě spisu: všechny tři části prvního oddílu jsou jednak dosti obsáhlé, jednak obsahově samostatné. Stejně tak je bezesporu jednotným a nezávislým celkem oddíl druhý — o cílevědomém hledání. Na druhé straně výklady třetího oddílu o jednotlivých druzích nedostatečné spravedlnosti jsou velmi stručné a už proto nemohou tvořit samostatné celky. Upravíme-li na základě těchto poznámek rozdělení universitního rukopisu, obdržíme toto schéma, jež vyhovuje podstatně lépe:

1. *I*₁ (inc. »*Ostensa impossibilitate serviencium*«), f. 105v^a—116r^a)
2. *I*₂ (inc. »*Dixi secundo*«), f. 116r^a—119r^b)
3. *I*₃ (inc. »*Dixi 3°*«), f. 119r^b—125v^b)
4. *I*₄ (inc. »*Dixi, quod in debito modo querendi quarto*«), f. 125v^b—126v^b)
5. II (inc. »*Secundo dixi*«), f. 126v^b—131r^b)
6. III (inc. »*Tercio dixi*«, 1. část, úvod a nedostatečné druhy spravedlnosti), f. 131r^b—135r^b)
7. III (inc. »*Iusticia sufficiens et habundans*«, Kristova nejmenší příkázání), f. 131r^b—138r^b)
8. III (inc. »*Audistis, quia dictum est antiquis*«, výklad o přísaze), f. 138r^b—141r^b)

Že se i v tomto rozdělení rozsah jednotlivých exhort mnohde značně různí (nápadný je např. malý rozsah čtvrtého oddílu), není snad příliš na závadu, vezmeme-li v úvahu, že, jak bude ještě ukázáno, nemáme před sebou kázání tak, jak bylo proslouveno, ale spíše přípravu. V každém případě je však nutno považovat rozdělení, které přinesl tento pokus, za pouhou hypotézu.

Pasáže »*primum thema*« až »*octavum thema*« jsou většinou, s výjimkou thematu pátého, šestého a sedmého, rozdělena ve dvě části: první z nich končí výzvou k modlitbě páně (»*Sic ergo orabitur Pater noster, qui es in celis*« — f. 101v^b; »*Recurramus ergo ad summum bonum... dicentes unanimiter Pater noster*« — f. 102v^b—103r^a; »... *dicamus caste, pie et perseveranter Pater noster*« — f. 103r^b; »*Ipsum igitur adoremus cordialiter dicendo Pater noster*« — f. 103v^b; »*Clamemus igitur... dicendoque Pater noster*« — f. 104r^a; »... *omnes vos rogo amicaliter, ut una mecum dicatis Pater noster*« — f. 104v^a; »*ut hec nobis prestare dignetur, ipsum oremus dicendo Pater noster*« — f. 104v^b; »*Petamus eum humiliter dicendo Pater noster*« — f. 105v^b), druhá končí zopakováním znění thematu. Je známo, že první část universitního kázání, k nimž snad homilie »*Querite primum*« patří, bývá zakončena výzvou k modlitbě k Panně Marii — »*Ave Maria*«. Mikuláš mívá na místě tohoto tzv. andělského pozdravení pravidelně začáteční slova modlitby páně — »*Pater noster*«. Není to

¹⁴ Vycházím zde z Mikulášova vlastního rozvržení látky na f. 105v^a—^b;

nic divného, vezmem-li v úvahu, že Mikuláš byl zřejmě valdenský kacíř a jako takový se vyhýbal všem projevům mariánské úcty; o to ve větší vážnosti měli však valdenští modlitbu páně.

Podle Flajšhanse¹⁵ »závěr kázání opakuje ještě znovu thema, resumuje krátce obsah, podává trojí naučení a stálou formulí [... ad quem nos perducatur..., quam nobis largiatur... atd. Jesus Christus, Marie filius, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat (Deus) per secula seculorum (benedictus) Amen] končí«. Jak zde již bylo řečeno, páté, šesté a sedmé thema z úvodních částí našeho kázání končí výzvou k modlitbě páně, představují tedy jen exordium, závěr příslušné exhorty v nich není obsažen. To je snadno vysvětlitelné tím, že nebylo třeba uzavírat každou exhortu zvlášť, mělo-li kázání ještě pokračovat a nadto bylo také obtížné podat obsah ne zcela uzavřeného celku. Ani ostatní themata, která závěr obsahují, nepodávají z téhož důvodu obvyklé trojí naučení, neboť ta vyplynula teprve tehdy, až byl pronesen celý text. Všech těchto pět odstavců se závěrem opakuje pak thema (*»Querite«*), stálou formulí na závěr má pouze *»secundum thema«*, ostatní ji nahrazují výzvou k hledání království božího. Poslední odstavec, nadepsaný *»octavum thema«*, ukončoval ve své druhé části zřejmě celý soubor exhort, avšak v kombinaci s posledním odstavcem vlastního textu (f. 141r^b). Proto také onu formulí ve znění *»Que nobis prestare dignetur trinus et unus, qui vivit et regnat. Deus per secula seculorum benedictus Amen«* nacházíme nikoli v odstavci *»octavum thema«*, nýbrž na f. 141r^b. To ukazuje rovněž na to, že celý text *»Querite primum«* je jediný celek, rozdělený do řady menších, ne zcela uzavřených kázání. O tomtéž svědčí skutečnost, že vyznání vlastní nedostatečnosti a kazatelova omluva, jež bývá v exordiu každého kázání, je v našem textu nejrozvinutější v první části odstavce *»primum thema«*, jež tedy zřejmě bylo exordiem nejen k první exhortě, nýbrž zároveň i k celému souboru. (Tato obligátní vyznání a omluvy se znovu stručněji ozývají v exordiu thematu třetího, čtvrtého a pátého.)

F. M. Bartoš¹⁶ se domnívá, že *»Querite primum«* je universitní kázání, aniž však pro to uvádí důvody. Rezervovanější je stanovisko Sedlákovo, který tento spis nazývá jednou kázáním, jindy traktátem¹⁷ a konstatuje pouze, že tuto řadu exhort *»měl Mikuláš ... ke studentům, mezi nimiž bylo mnoho kněží«*; Sedlák přitom odkazuje na slova kázání, jimiž řečník naznačuje, jaké bylo posluchačstvo (f. 101v^a): *»Me tamen aequaliter reddant in hiis excusatum cognoscende veritatis affectus et amor, quem corde gero fixum ad studium et studentes michique fratres, ut spero, Cristi sacerdotes, a quibus attrahor...«*. V těchto slovech jsem sice zjistila výpůjčku z Jana Ondřejova *»Apparatus ad I. VI. Decretalium«*, to však, že si Mikuláš pro toto kázání zvolil právě text, který mluví o takovém posluchačstvu, může potvrzovat, že mluvil skutečně ke studentům a kněžím, že tedy jde o kázání universitní. Na to ukazuje i celá stavba textu, která patrně Bartoše a Sedláka k tomuto závěru přivedla. Kromě toho je toto kázání tzv. vyšší homilií, tj. neprobírá celý text perikopy, nýbrž vybírá z něho jen jeden verš jako thema, což je vlastností kázání synodálního a universitního. Že bylo kázání určeno vzdělanému publiku a nikoli prostému lidu, o tom nás nenechávají na pochybách ani autorovy učené vývody zejména v úvodních odstavcích, kde se pro výklad definice blaženosti a podstaty dobra obrací velmi často např. k Aristotelovi a Boethiovi.

¹⁵ Pražští theologové kolem roku 1400, ČČM 1905, str. 18

¹⁶ Do čtyř pražských artykulů, str. 540

¹⁷ Mikuláš z Drážďan, str. 32—39

Kdy toto kázání vzniklo, resp. kdy je autor proslovil? Sedlák¹⁸ říká: „Napsán je traktát Mikulášův koncem září a v říjnu (XIV. ned. a následující po sv. Trojici) r. 1415. Ne dříve, protože mimo »De quadruplici missione« a »Puncta« cituje ze svých spisů také »De usura«, »Conclusiones de materia sanguinis« a »Super Pater noster«; a sotva později, protože vzniká asi současně se spisem »De purgatorio«. F. M. Bartoš položil kázání po prvé¹⁹ k datu 13. XI. 1416. Toto své mínění pak opravil ve »Studiích k Husovi a jeho době«²⁰, kde kázání datuje dnem 8. IX. 1415. Nakonec, ve studii »Do čtyř pražských artykulů«²¹ je klade na universitní mši v neděli 13. září 1415 (15. září? 13. září totiž nebyla neděle, nýbrž pátek); pro žádné z těchto datování neuvádí důvody.

Všechna tato datování vycházejí z perikopy, z níž vzal Mikuláš thema. Perikopa (Matth. 6, 24—33) patří ke 14. neděli po sv. Trojici, po což bylo roku 1415, do něhož tento Mikulášův spis spadá bezesporu, 1. září. Na f. 106r^{a-b} však čteme: »*Ad hoc facit, quod scribitur Gallatheorum VI et legitur in epistola hodierna sic: Opus suum probet unusquisque*«. Tento biblický text (Gal. 6, 4) je součástí epištoly, čtené patnáctou nedělí po sv. Trojici, tedy roku 1415 dne 8. září. Z této neshody asi vznikly ony disrepance v názorech badatelů na dobu, v níž kázání vzniklo nebo bylo prosloveno: víme-li, že 14. a 15. neděle po sv. Trojici byly 1. a 8. září 1415, je neudržitelné Sedlákovo mínění, že kázání vzniklo koncem září a v říjnu tohoto roku. Pravděpodobnější je Bartošovo datování dnem 8. září 1415 (svůj dřívější názor, že dílo bylo napsáno až v roce 1416, Bartoš sám opustil), nesprávné je rovněž Bartošovo datování (13. ?) 15. říjnem 1415, neboť 15. září byla už 16. neděle po sv. Trojici.

Káže-li Mikuláš na thema, vzaté z perikopy pro 1. září a odkazuje-li na epištolu k 8. září, mohlo by to znovu dokazovat, že toto kázání bylo rozděleno na řadu exhort, z nichž onu, v níž uvádí epištolu k 8. září, pronesl řečník následující neděli po exhortě první. To však nesouhlasí z toho důvodu, že citovaný odkaz na Gal. 6, 4 nacházíme hned v první části vlastního kázání; k tomuto rozporu se ještě vrátíme.

Zdá se tedy, že Mikuláš určil své kázání pro 14. neděli po sv. Trojici, na 1. září 1415. Můžeme-li vycházet z osmi úvodních pasáží na začátku textu, vezmeme-li tedy jako skutečnost, že Mikuláš sám rozdělil své kázání na osm exhort, je třeba určit další dny, v nichž s kázáním našeho textu pokračoval, předpokládáme-li ovšem, že je vůbec proslovil, nebo pro které dny si je určil, i za předpokladu, že ke kázání vůbec nedošlo.

Podle Flajšhanse²² se universitní kázání konala o universitních mších, které bývaly (kromě nedělí) o suchých dnech, na paměť Karla IV. a někdy, o významných dnech university, mimořádně. Schmidtová²³ však ukazuje, že universitních kázání bylo mnohem více: usuzuje totiž, že se universitní mše konaly i o všech svátcích, pro něž platil zákaz disputace; v září, jak zjistila podle kalendaria v MUP I, byla disputace zakázána pro tyto dny, na něž připadal svátek: 1. IX., 8. IX., 14. IX., 16. IX., 21. IX., 28. IX., 29. IX. a 30. IX. (Roku 1415 byly z těchto dní neděle 1. IX., 8. IX., 29. IX.) K tomu je třeba přičíst jedno kázání na universitní mši, která se konala o zářijových suchých dnech — v roce 1415 připadaly na 18.—21. IX. Podle toho se tedy v září 1415 konaly universitní mše v těchto dnech: 1. IX. (neděle),

¹⁸ Tamtéž, str. 39

¹⁹ ČČH 1910, str. 424 (srov. pozn. 20)

²⁰ ČČM 1915, str. 3, pozn. 2

²¹ Str. 540

²² Op. cit. str. 18—19

²³ Positiones, Recommendationes, Sermones, str. 230—231

8. IX. (neděle), 14. IX. (svátek se zákazem disputace), 15. IX. (neděle), 16. IX. (svátek se zákazem disputace), jeden ze dnů 18.—21. IX. (suché dny), 21. IX. (svátek se zákazem disputace), 22. IX. (neděle), 28. IX. (svátek se zákazem disputace), 29. IX. (neděle), 30. IX. (svátek se zákazem disputace).

Kázal-li tedy Mikuláš text »Querite primum« na osmkrát, a začal-li, což je logické, dnem, na nějž připadá perikopa, tedy 1. zářím, a za předpokladu, že kázal jen jednou denně, skončil patrně 22. zářím.

Kázání však jistě nebylo prosloveno v té podobě, v níž je podávají rukopisy. Celé vlastní kázání (tj. text bez osmi úvodních odstavců »*primum thema*« — »*octavum thema*«) tvoří jednotný celek, v němž nejsou zřetelněji patrné mezníky, které by tvořily osm exhort. Naše rozdělení do osmi částí, jež zde bylo podáno, je jen přibližné, a celky, které tak vznikly, jsou co do délky dosti nerovnoměrné, lze však předpokládat, že při vlastním kázání, došlo-li k němu, byla některá exhorta rozšířena, jiná zkrácena. Považujeme-li dále osm úvodních odstavců za exordia a závěry jednotlivých exhort, pozorujeme, že spojíme-li je s jednotlivými hypotetickými exordii, nedostaneme většinou dokonalý homiletický celek. Samo předsazení úvodních odstavců svědčí proti možnosti, že bychom před sebou měli hotové kázání. Za vyloučené považují, že by stažení těchto odstavců dopředu bylo dílem písařů, neboť toto podivné rozčlenění je společně všem rukopisům, v nichž se »Querite primum« dochovalo. Tyto kodexy jsou, jak bylo konstatováno, tři, časově krátce vzdálené od sebe navzájem i od roku 1415 a na sobě zřetelně vzájemně nezávislé.

Celý spis je vůbec vypracován spíše jako traktát: za první místy text prozrazuje, že autor počítá se čtenářem, nikoli s posluchačem. Tak je tomu např. na místě, které již bylo citováno (f. 105v^a): »... *quod innuit verbum thematis, scriptum ubi supra*«; za druhé Mikuláš uvádí řadu autorit, někde je ani necituje, pouze na ně odkazuje např. slovy »*concordat*«, »*de hoc vide, quod dicitur*«, »*ad hoc facit*«, »*et de isto pulchre dicit idem*«, »*et de istis sufficienter dicitur in ...*«, »*et cetera plura ibidem de ista materia*«. Z toho se zdá, že na mnoha místech jde spíše o snůšku materiálů ke kázání; za třetí nacházíme v textu tyto poznámky: »*De occulto tamen peccato dic ut habetur Extra ...*« (f. 109v^b); »*Quantum autem ad ius canonicum ... vide glossam*« (f. 114r^a); »*Et de illo dictum est in Conclusionibus de materia sanguinis*« (f. 114v^a); »*Hic potes adducere ...*« (f. 115v^b); »*Quantum ad litteram hic potes adducere, que dicta sunt circa primam petitionem oracionis dominice de lecto et ornatu vestimentorum*« (f. 116r^b); »*Et de isto vide, ubi dictum est de usura et de quadruplici missione de doctoribus Cristi et Anticristi*« (f. 116v^b); »... *ut potes videre in Punctis, ubi dictum est de oracione*« (f. 117r^a); »*Et de illo vide, ubi dictum est de usuris*« (f. 117r^a); »*Hic nota de bestia plena nominibus blasphemie*« (f. 118r^a); »*Hec prosequere ut Extra ...*« (f. 120r^a); »*Cetera ... dicta de ista materia vide in Actu Magistri Iacobi ...*« (f. 121r^a); »*Et de ista materia vide plenius in Punctis ...*« (f. 122r^b); »*Et de isto vide circa primam petitionem oracionis dominice*« (f. 125r^a); »*Et de ista materia vide, ubi dictum est de ymaginibus*« (f. 125v^a); »*Et de hoc potestis videre collectam ...*« (f. 127r^a); »*Hic etiam nota de benedictione ... eomodo, quo dictum est supra ... Item nota hic de questionibus sive petitoribus ... et de benedictionibus, sed pocius maledictionibus. Et istam materiam possis dilatare, sicut noveris*« (f. 128r^b—v^a); »*Et de ista materia communionis multiplica Scripturam, prout tibi placuerit*« (f. 128v^a); »*Et de isto vide in quinta petitione oracionis dominice*« (f. 129r^b); »*Et de ista materia pertinet alibi tractare et dicere*« (f. 131r^b); »*Hic applica de tradicionibus inutilibus et legem Dei onerantibus et allis cerimoniis missarum ...*« (f. 133v^b); to jsou jednak pokyny pro kazatele: jakých se užívalo ve středověkých kazatelských příručkách a v přípravách ke kázáním,

jaké však nemají místo v hotovém textu, ve znění, v jakém bylo kázání proneseno, jednak jsou to odkazy na jiné vlastní Mikulášovy spisy a ty jsou rovněž v kázáních vyloučeny. Poznámky prvního i druhého typu mohou ovšem být a první dokonce pravidelně bývají v přípravách, jež jsou právě často snůškou materiálu. V našem textu vedle toho nacházíme řadu míst, která jsou jasně materiálového a přípravného charakteru: tak na f. 120r^a začíná pasáž o druzích majetku slovy: »*Pro notato volo habere primo, quid sit possessio secundum iura ... Unde potest sic notificari...*« Již tato úvodní slova ukazují na nehomiletický ráz výkladu. Čistě materiálový je také odstavec o svatokupectví podle kanonického práva a glosátorů na f. 132r^b a dále, ještě výraznější je to u výkladu o obrazech (f. 129r^b—130r^b) a u polemiky s Mikulášem z Lyry o výklad přísahy ke konci traktátu.

Není-li tedy text »*Querite primum*«, jak jej známe z rukopisů, proneseným kázáním, přicházejí v úvahu tyto dvě možnosti: buď je to příprava ke kázání, ať už je pak Mikuláš proslovil nebo ne, nebo si autor do této podoby zpracoval a rozšířil stručnější kázání, které měl na universitní mši 1. září 1415.

Jestli je text přípravou, bylo snad kázání složeno skutečně z osmi částí: autor si napřed napsal oněch osm úvodů a pak dlouhý celek homilie, již pak při vlastním kázání hodlal rozčlenit na osm dílů; exhorty, ve skutečnosti takto pronesené, by se pak nekryly přesně s naším textem, nýbrž autor by kázal volně podle materiálu, jež si v textu snesl. Je zde ovšem i druhá možnost, totiž že Mikuláš kázal jen jednou, a to, podle verše perikopy, o čtrnácté neděli po sv. Trojici, 1. září 1415, přičemž si text, rozvržený v přípravě na osmkrát, stáhl do homilie jediné.

Jestliže je však náš text pozdějším zpracováním, není rovněž vyloučeno, že kázání bylo proneseno najednou 1. září 1415, a teprve později rozšířeno, a se záměrem vypracovat z něho celý cyklus opátráno osmi úvody. Pozdějším zpracováním za tímto účelem by bylo rovněž možno vysvětlit skutečnost, že již na začátku textu vlastního kázání je uváděna jako »*epistola hodierna*« biblická pasáž, náležející podle liturgických předpisů k neděli příští (15. neděle po sv. Trojici): když Mikuláš dodatečně rozpracovával své kázání v cyklus, byl si vědom toho, že jedna z jeho částí bude pronesena v patnáctou neděli po sv. Trojici, která má tuto epištolu (Gal. 6, 1—10). Ježto však byl ještě téměř rok času do příští neděle, na niž případně perikopa s textem »*Querite primum regnum Dei*« (Matth. 6, 24—33), a ježto celou rozšířenou homilii ještě přesně nerozdělil podle dnů na jednotlivé exhorty, umístil narážku na epištolu k 15. neděli po sv. Trojici na místo, které podle dochovaného textu patří k neděli čtrnácté.

Je však dosti nepravděpodobné, že by Mikuláš byl skutečně kázal na universitní mši — byl sice knězem, snad i mistrem, ale neměl žádného oficiálního vztahu k universitě — i když F. M. Bartoš²⁴ soudí, že v době radikalizace university po vydání kostnického dekretu, kdy nebylo na universitě místa pro odpůrce kalicha, se na ni vítězná strana pokouší dostat statečného spolubojovníka. Výrazem toho, že se tento záměr zdařil, je podle Bartoše skutečnost, že byl Mikuláš poctěn úkolem kázat na universitní mši. Nezdá se však, že by byl mohl kázat osmkrát, dokonce snad osmkrát po sobě. Snad vystoupil na universitní mši jednou, 1. září; je-li možno to připustit, pak buď použil přípravného textu, který se nám zachoval, a silně ho zkrátil, nebo textu jiného, nedochovaného, a ten teprve později rozpracoval v text, který máme před sebou.

V každém případě je tedy »*Querite primum*« ve známé podobě spíše traktátem

²⁴ Do čtyř pražských artykulů, str. 540

s rysy kázání — přípravy. Tento text vznikl buď před 1. zářím 1415 jako příprava k jednomu nebo k osmi Mikulášovým vystoupením na universitní mši; nevíme však, byla-li tato kázání, ať už jedno nebo více, skutečně proslovena. Nebo vznikl o málo později rozvedením najednou prosloveného stručnějšího kázání jako příprava k novému cyklu. Ačkoli mezi těmito možnostmi není zřejmě možno zodpovědně rozhodnout pro jednu z nich, přece se zdá být pravděpodobnější možnost druhá, zejména vezmeme-li v úvahu analogické osudy některých podobných projevů v Husově době.